

Співак Людмила Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: S-YO@mail.ua

Spivak Lyudmyla Anatoliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Correctional Technologies and Inclusive Education of Donbas State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine). E-mail: S-YO@mail.ua

Коломійцева Яна Сергіївна – здобувач рівня вищої освіти факультету Спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна).

Kolomiytseva Yana Serhiyivna - Seeker of Higher Education Faculty of Special Education of Donbass State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine).

УДК 376.016-056.36:502

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ВАДАМИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ЇХ ДУХОВНОСТІ

Я. О. Співак, А. В. Мігунова

У статті розкрито основні аспекти формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури як одного із засобів розвитку їх духовності. Розглянуто питання впливу природного середовища на становлення особистості та її духовної культури. Визначено сутність та структура корекційно-виховної технології формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури. Теоретично обґрунтовано складники екологічної культури. Запропоновано коло корекційно-методичних принципів, що мають регламентувати процес формування екологічної культури учнів з інтелектуальними вадами.

Ключові слова: духовність, учні з інтелектуальними вадами, екологічна культура, корекційно-виховна технологія, управлінський компонент, інформаційний компонент.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Інтеграція дітей

з інтелектуальними вадами в загальноосвітній простір України як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти відповідає пріоритетам державної політики, що окреслені в «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Державній цільовій програмі «Національний план дій реалізації Конвенції Про права інвалідів до 2020 року» та інших державних документах.

Сучасна освіта та виховання на всіх етапах становлення особистості та громадянина України повертається до людини. Культура особистості, виступаючи найважливішим показником моральності суспільства, розглядається сьогодні в якості регулятора всього його життя. Реформування системи освіти, її концептуальних, структурних, організаційних основ у контексті соціально-екологічних перетворень, які відбуваються в нашій країні, не мисляться без виховання та духовного розвитку особистості.

Пошуки шляхів духовного відродження та гармонії у стосунках з природою значно актуалізує проблему формування екологічної культури особистості й суспільства. Це особливо важливо в наш час, коли вирішення екологічних питань не можливе без світоглядних позицій переоцінки діяльності людей по відношенню до природи. Кожна людина з дитинства повинна усвідомити, що природа – це джерело не тільки її фізичного та матеріального, але й духовного життя, у якому особистість керується ціннісними орієнтирами, готовністю до корисної діяльності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Духовність у більшості довідникової літератури розглядається як найвищий рівень розвитку та саморегуляції особистості, на якому мотиваційно-змістовними регуляторами її життєдіяльності стають найвищі людські цінності, при цьому підкреслюється, що складовими духовності є стійкі усвідомлення особистості, ставлення до себе та оточуючого світу.

Вплив природного середовища на становлення особистості та її духовну культуру досліджували М. Бердяєв, В. Біблер, В. Вернадський, А. Гусейнов, Д. Лихачов, О. Лосєв, М. Мамардашвілі, О. і М. Рєрихи, Г. Сковорода, В. Соловйов, А. Швейцер та ін. Роль екологічної культури в процесі формування особистості, значення екологічної освіти кожної людини розкривається в роботах Н. Бібік, С. Бородавкіна, А. Букіна, О. Вербицького, О. Захлебного, І. Зверєва, В. Ільченко, О. Плахотнік, І. Суравгіної, В. Сухомлинського, Г. Ткачук, В. Червонецького та ін. [1; 4].

Проблемі екологічного виховання дітей з вадами розумового розвитку надавали особливого значення Г. Блеч, О. Граборов, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Постовська, В. Синьов, Л. Співак, Л. Стожок, І. Усвайська та ін. [3].

Результат мозкових захворювань по-різному позначається на розвитку пізнавальної діяльності учнів. Водночас по-різному в кожного з них створюються й умови для пізнання оточуючого середовища. Значна обмеженість знань та уявлень про навколишній світ і природу, не сформованість мисленнєвих операцій уповільнюють темп розвитку пізнавальної діяльності, і відтак – життєвої компетентності дитини з вадами розвитку.

Аналіз навчальних програм спеціальної школи показав, що не повною мірою здійснюється інтеграційний підхід до природознавчих дисциплін у плані формування в школярів екологічної культури; нечітко визначена система екологічних понять, що мають опанувати школярі; відсутні міжпредметні взаємозв'язки між природознавством та географією, трудовим навчанням, образотворчим мистецтвом та ін.

Мета статті полягає у визначенні корекційних технологій формування екологічної культури в учнів з інтелектуальними вадами як одного із засобів розвитку їх духовності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Різномасштабний аналіз наукової, навчальної та методичної літератури, а також проведений констатувальний експеримент уможливили виокремлення основних теоретико-методичних засад корекційно-виховної технології формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури.

Згідно із результатами досліджень науковців щодо сутності та структури корекційних технологій (О. Гаврилов, І. Дмитрієва, Г. Коберник, В. Липа, Н. Ліфінцева, О. Ляшенко, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Синьов, О. Хохліна та ін.) [2; 3], вони спрямовані на корекцію певної сфери дитини з особливими потребами і з обов'язковістю містять управлінський та інформаційний компоненти, що так само включають певні принципи, методи, положення, засади викладання матеріалу, з одного боку, та зміст і обсяг знань, умінь і навичок, що підлягають засвоєнню з певного навчального предмета, послідовність їх вивчення за роками навчання тощо – з іншого.

Зважаючи на спрямованість нашої експериментальної технології на формування екологічної культури, що належить до сфери виховання дитини з вадами розвитку, доцільною її дефініцією, на нашу думку,

буде «корекційно-виховна технологія», а повною назвою – «корекційно-виховна технологія формування в розумово відсталих учнів екологічної культури» (КВТФЕК).

Управлінський компонент КВТФЕК становить собою органічний взаємозв'язок складників її теоретико-методичних засад. Базовими стрижнями КВТФЕК, які обумовлюють наявність, зміст та роль усіх інших, більш часткових її компонентів, є корекційно-методичні принципи побудови і впровадження КВТФЕК та аспекти формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури.

Основними аспектами формування в розумово відсталих учнів екологічної культури, на нашу думку, мають стати загальнонавчальні складники цього особистісного утворення: когнітивний (пізнавальний), емоційно-аксіологічний, діяльнісний (поведінковий). Визначаючи сутність цих складників екологічної культури, ми наслідували основні наукові узагальнення вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі екологічного виховання як у загальноосвітніх, так і в спеціальних навчальних закладах (П. Агаларова, С. Алексєєв, С. Дмитрієв, Н. Пустовіт, О. Пруцакова, І. Трофимов, С. Шмалей та ін.) [1; 4].

Когнітивний аспект формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури сам по собі не має корекційно-виховного спрямування, оскільки лише вказує на необхідність подання учням спеціальних шкіл певного обсягу екологічних відомостей, як-от: екологія як наука, роль екології в житті людини, екологічна небезпека, екологічна катастрофа, екологічна вихованість, екологічна культура тощо. Вочевидь, що без опанування цих найперших змістових категорій у галузі екології будь-яке виховання в цьому напрямі видається складним і навіть неможливим. Лише певний обсяг екологічних знань, тобто реалізація когнітивного аспекту формування в учнів з розумовими вадами екологічної культури, уможливує роботу педагога в інших аспектах цього особистісного утворення.

Реалізація когнітивного аспекту напряму залежить від інформаційного складника КВТФЕК, відповідності основним принципам укладання корекційних систем навчання й виховання, вимогам до екологізації викладання предметів природознавчого циклу.

У процесі експериментально-дослідної роботи ми користувалися такими етапами інтеграції екологічних знань у структуру екологічної культури особистості учня з інтелектуальними вадами: накопичення базового рівня екологічних знань (5–6-й кл. спеціальної школи); інтеграція знань у структуру свідомості та світогляду (6–8-й кл.

спеціальної школи); природоохоронна діяльність на основі екологічних імперативів свідомості і світогляду (7–9-й кл. спеціальної школи).

Для реалізації когнітивного аспекту, крім суто пізнавальних (екологічні повідомлення, екологічні бесіди, перегляд мультимедійних презентацій та ін.), у процесі експериментальної роботи ми застосовували і практично-пізнавальні форми роботи на уроках та в позаурочний час, під час яких школярі різного віку з майже однаковим інтересом та задоволенням виконували екологічні спостереження й порівняння, аналізували пропоновані екологічні ситуації, засвоювали основні постулати саногенного мислення (віднаходили в собі красиве, розумне, вчилися любити себе за це; у жодному випадку не злитися на себе; сприймати світ природи і реалістично, і художньо; довіряти природі; думати самому, як допомогти собі і природі загалом тощо), брали посильну участь у застосуванні Case-методу, побудові дерева рішень, садотерапії і т.п.

Емоційно-ціннісний аспект формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури ґрунтувався на положенні: для того, щоб екологічна культура втілювалася в екологічну компетентність, тобто набула практичної реалізації, вона має зачіпати сферу почуттів дитини, спонукати його до переживання, і через це увійти до системи домінуючих його особистісних потреб, установок, ціннісних орієнтацій. Відповідно до цього теоретичного положення, у розробленій КВТФЕК емоційно-ціннісний компонент мав такі напрями реалізації: викликання емоційного переживання, співпереживання (позитивного та негативного характеру) розумово відсталі дитини щодо явищ природи, подій у природі та ін.; демонстрація переваг «здорового» навколишнього середовища за допомогою чуттєвих задоволень від спілкування з об'єктами природи (ароматерапія, гідротерапія, геліотерапія, таласотерапія та ін.); естетизація спілкування з природними явищами, речовинами, матеріалами тощо; інтеграція природних явищ з різними видами мистецтва, вербалізація та порівняння почуттів, що виникають при цьому; тлумачення власних ціннісних установок щодо об'єктів природи, порівняння їх зі зразковими, обґрунтування і т.п.

Виходячи із того, що привласнення учнем екологічних норм відбувається на основі позитивних зв'язків між знаннями та почуттями й емоціями, ми намагалися формувати непрагматичне ставлення особистості школяра до природи як до цінності, незалежно від можливості чи неможливості практичного використання її об'єктів.

У аспекті нашого дослідження цікавим нетрадиційним методом формування емоційно-аксіологічного складника екологічної культури дітей виявилася рефлексія, що її основні різновиди описала Т. Неретіна: асоціативна рефлексія (наприклад, порівняйте свій стан із прогнозом погоди, опишіть його); творча (покажіть пантомімою, мімікою, скульптурою тощо, наскільки корисною була для вас сьогодні інформація); художня (намалюйте свій емоційний стан, своє ставлення до об'єкта природи); тематична рефлексія (опишіть своє ставлення до вивченої теми) та ін.

Крім цих різновидів, задля формування емоційно-аксіологічного компонента екологічної культури розумово відсталих підлітків ми обирали доступні для них, на наш погляд, інтерактивні методи і прийоми, спрямовані на колективне чи індивідуальне осмислення пропонованих екологічних ситуацій, дилем, проблем: «Акваріум», «Мікрофон», «Коло ідей», а також ігрові методи.

Поведінково-діяльнісний аспект формування екологічної культури учнів з інтелектуальними вадами своєрідним чином узагальнював роботу педагога за програмою КВТФЕК і ілюстрував її результативність, оскільки саме в поведінці людини в природному середовищі відбиваються і екологічні знання, і набуті риси екологічного світогляду, емоційного сприймання природи як ціннісного компонента свідомості, і сформованість у результаті активної екологічної позиції.

Під час формування діяльнісного компонента екологічної культури ми застосували переважно практичні форми організації педагогічної взаємодії. Вагому роль при цьому відігравали екологічний тренінг; екологічні екскурсії; організація, екологічні десанти, експедиції; активні види робіт у межах арттерапії, психотерапії, природотерапії; прийом «вживання в ситуацію» з екологічним навантаженням і вимогою особистого розв'язання пропонованої екологічної проблеми.

Серед інтерактивних форм роботи на уроках природознавства та в позаурочний час ми вважали за доцільне подавати учням такі: ротаційні трійки, «Навчаючи вчуся», екологічні імітації, рольові ігри екологічної тематики. Інформаційно-комунікаційні технології в цьому випадку реалізовувалися за допомогою застосування інтерактивних плакатів, кросвордів тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, робота в трьох основних аспектах формування екологічної культури в учнів з

інтелектуальними вадами проводилася системно і взаємопов'язано, одні й ті ж методи і прийоми роботи «працювали» одночасно в декількох напрямках: і подавали певну екологічну інформацію, і викликали емпатійне ставлення до природних об'єктів, і показували прийоми поведінки та діяльності в природі.

Таким чином, намагаючись поєднати основні положення екологізації освіти та принципи корекційного навчання й виховання та враховуючи результати нашого дослідження, ми виокремили коло принципів, що мали регламентувати процес формування в розумово відсталих підлітків екологічної культури, а саме: принцип постійного взаємозв'язку в реалізації управлінського та інформаційного компонентів КВТФЕК, взаємовпливу всіх її складників; принцип міждисциплінарності в побудові корекційно-виховної технології формування екологічної культури розумово відсталих підлітків; принцип екологічного підходу до формування екологічної культури розумово відсталих підлітків; принцип безперервності й комплексності корекційно-виховного процесу формування екологічної культури розумово відсталих підлітків; принцип єдності діагностики й корекції під час становлення в учнів спеціальних шкіл екологічної культури; діяльнісний принцип – практико-орієнтований підхід до формування в розумово відсталих підлітків екологічної культури; принцип урахування віково-психологічних новоутворень та особливостей підліткового віку розумово відсталих учнів під час формування їхньої екологічної культури; принцип взаємозв'язку у застосуванні методів та прийомів психолого-педагогічного впливу на становлення в розумово відсталих підлітків екологічної культури; глобально-регіонально-краєзнавчий принцип становлення екологічної культури розумово відсталих підлітків; принцип активного залучення найближчого соціального оточення дитини до участі в корекційно-виховній роботі.

У межах реалізації цих принципів та аспектів формування в учнів з інтелектуальними вадами екологічної культури як одного із засобів розвитку духовності школярів знаходили відображення сформульовані на основі аналізу наукової літератури філософські засади формування екологічної культури, психологічні вимоги до організації цього процесу, корекційно-виховні та методичні положення КВТФЕК.

Література

1. Бондарь В. И. Экологическая направленность учебно-воспитательной работы в школе // Экология: проблемы образования и воспитания. – Ч. 1. – Переяслав-Хмельницкий, 1990. – С. 13-15.

2. Миронова С. П. Олигофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський держаний університет, 2008. – 204 с.
3. Синьов В.М. Визначення методологічних принципів досліджень в галузі корекційної педагогіки // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Сер. 19: Корекційна педагогіка та психологія. – К.: НАУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Вип.11 – С. 3-8.
4. Співак Я. О. Історичні витоки екологічного виховання розумово відсталих учнів на уроках природознавства / Я. О. Співак // Мат-ли I Міжнародн. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених [Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців], (Суми, 25-26 квітня 2013 рік.). – Суми, 2013. – С. 324-332.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У УЧАЩИХСЯ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НЕДОСТАТКАМИ КАК ОДНО ИЗ СРЕДСТВ РАЗВИТИЯ ИХ ДУХОВНОСТИ

Я. О. Спивак, А. В. Мигунова

В статье раскрыты основные аспекты формирования у учащихся с интеллектуальными нарушениями экологической культуры как одного из средств развития их духовности. Рассмотрены вопросы влияния природной среды на становление личности и ее духовной культуры. Определена сущность и структура коррекционно-воспитательной технологии формирования у учащихся с интеллектуальными нарушениями экологической культуры. Теоретически обоснованы составляющие экологической культуры. Предложен круг коррекционно-методических принципов, регламентирующих процесс формирования экологической культуры учащихся с интеллектуальными нарушениями.

Ключевые слова: *духовность, учащиеся с интеллектуальными недостатками, экологическая культура, коррекционно-воспитательная технология, управленческий компонент, информационный компонент.*

FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AT PUPILS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES AS A MEANS OF DEVELOPING THEIR SPIRITUALITY

Ya. O. Spivak, A. V. Migunova

The article deals with the basic aspects of students with intellectual disabilities ecological culture as a means of developing their spirituality. The problems of the influence of environment on the development of personality and its spiritual culture are examined. The essence and structure of the corrective training technology of formation of ecological culture at pupils with intellectual disabilities are defined.

Theoretically grounded components of ecological culture are characterized. Terms of correction and methodological principles governing the formation of ecological culture of pupils with intellectual disabilities are proposed.

Keywords: *Spirituality, students with intellectual disabilities, ecological culture, correctional and educational technology, management component information component.*

Співак Ярослав Олегович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: S-YO@mail.ua

Spivak Yaroslav Olegovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the department of Management of Donbass State Pedagogical University (Slovyansk, Ukraine). E-mail: S-YO@mail.ua

Мігунова Альона Володимирівна - здобувач рівня вищої освіти факультету Спеціальної освіти Донбаського державного педагогічного університету. E-mail: napitok2@rambler.ru

Migunova Alyona Volodymyrivna - Seeker of Higher Education Faculty of Special Education of Donbass State Pedagogical University (Slovyansk, Ukraine). E-mail: napitok2@rambler.ru

УДК 378.134:159–053.6

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTI ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ НАДІЙНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ВИКОНАННІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ ТВОРІВ

Ся Цзюань

У статті представлено діагностичний апарат, використання якого дозволить здійснити об'єктивний аналіз стану сформованості емоційно-вольової надійності підлітків у виконанні вокально-хорових творів. Критерії (мотиваційний, пізнавальний, спрямувальний, самовиражальний) відображають структурні компоненти емоційно-вольової надійності. Показники розкривають основні ознаки критеріїв та передбачають можливість вимірювання з використанням відповідних методик, спостережень, тестів, творчих завдань.

Ключові слова: *критерії, показники, емоційно-вольова надійність, підлітки, вокально-хорові твори.*